

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Mijne tweede Reis van Gorontalo naar Poso.

(Door ALB. C. KRUIJT).

Zaterdag 20 Augustus kwam de Gouvernements-stoomer „Zeeduif” ter reede van Gorontalo. Dit was veel vroeger dan verwacht werd, en ik had ook op zulk een spoedig vertrek naar Poso niet gerekend. Daar de boot slechts anderhalven dag bleef liggen, en ik in dien tijd onmogelijk gereed kon zijn met eene uitrusting voor vier maanden, moest ik er van afzien met deze boot te gaan en eene scheepsgelegenheid zoeken. Gelukkig zou er eene week later een schoener, zooals er verscheidenen in de Bocht varen, naar Poso gaan, en op dat vaartuig nam ik dus plaats.

Bedoeld schip draagt den naam van „Sandban”. In de wandeling wordt hij door Europeanen „Zoutman” genoemd, en het spreekt van zelf, dat ik liever op naam van eenen Hollandschen zeeheld reis, dan op dien van eene onbekende, Arabische grootheid. De kapitein is een „orang Manilla” met een traktement van f 25,— in de maand. Voorts hebben we nog een tweeden stuurman (de eerste stuurman is na het ontvangen van zijne gage gedrost) en „last not least” zes wakkere matrozen. De kapitein zit doorgaans op de brug, d.i. eene van de twee lekke sloepen, en daar houdt hij zich onledig met visschen en het observeeren van den wind. Eindelijk komt hij tot

het besluit, dat het lijzeil wel eens omgewend kan worden. Daar klinken de bevelen „*arrio gai*”, „*starik gai*”. De rappe matrozen herhalen al juichende deze woorden, en weldra is er aan voldaan. Nu moet er ook gebrast worden, en al trekkende aan de vischlijn is het „*kanan brassan*”. Wederom een juichend herhalen van dit bevel en de ra's knarsen om hare verroeste ijzeren ringen.

En overigens, ja meer is er niet te doen, tenzij er eens een visch aan de lijn komt (eens zelfs haalde men er eenen haai mede op).

De kajuit is een hokje van 5 M. in het vierkant. Ik kan er niet rechtop in staan. Vier nauwe bedsteden komen er op uit; achter in de kajuit is nog eene verhevenheid, waar ik mijne matras liet neêrleggen. Medepassagiers waren eenige Chineezzen. De groote Chineesche handelaar van de Bocht, Ong Hi Bie, ging zelf mede. Deze heeft te Parigi, Saoesoe, Mapane, Poso, Todjo, Bailo en Bongka handelskantoren, en dat hij goede zaken maakt, is mij uit verscheidene dingen gebleken. Hij wil zich metterwoon te *Poso* vestigen, en gaat daar nu heen om een huis te bouwen. Daar hij reeds 15 jaren in de Bocht op en neer is gegaan, is hij hier goed bekend, en van hem vernam ik dan ook eenige bijzonderheden, die ik in mijn reisverhaal opneem.

Ik kan niet zeggen, dat ik eene voorspoedige reis heb gehad. Den eersten dag, Zondag 27 Augustus, hadden wij nog al wat wind, zoodat die ons in één dag tijds tot bij de Togian-eilanden bracht, maar overigens was het sukkelen. Drie dagen lang lagen wij tusschen Binang-Oenang en de Togian-eilanden te zwalken. Gaarne had ik naar eerstgenoemd eiland een uitstapje gemaakt, doch de gelegenheid liet het niet toe. Het eiland is geheel met klapperboomen bezet, zoodat copra het voornaamste

artikel van uitvoer is. De Heer van Hoëvell schreef over Binang-Oenang: „Het eiland is bepaald van vulkanische formatie. In het midden van het eiland is een ingestorte, uitgebrande vulkaankegel, waar de inlanders zwavel verzamelen.” (1) Toen de inlanders aan de Westkust der Bocht de schoten van de uitbarsting op Sangi hoorden, waren er dan ook, die meenden, dat de vuurberg van Binang-Oenang weder begonnen was te werken.

Een gevoel, dat wij waren opgeschoten, vervulde mij, toen ik, op zekeren morgen aan dek komende, Tandjong Api duidelijk voor mij zag liggen. Wij hadden dus den overkant van de Bocht bereikt, en nu zouden de nachtelijke landwinden wel het overige doen.

Wie Tandjong Api eens gezien heeft, zal deze kaap voor de tweede maal aanstonds herkennen. Als men er vóór ligt, heeft zij den vorm van eenen steekhoed.

Tandjong Api (vuurkaap) heeft dien naam *niet* gekregen, omdat er een vuurspuwende berg zou zijn, zooals de naam zou doen vermoeden. Men vindt er geen vulkaan. Wanneer men in den nacht daar voorbijgaat, ziet men aan den voet van het gebergte vlammen uit den grond opstijgen. De vlammen ontstaan door eene zelf ontbrandbare gassoort, die zich, door allerlei gesteenten heen, uit den grond eenen weg baant naar buiten. Door het weg-schoppen van steenen gebeurt het wel, dat men een nieuw kanaal opent, en er zodoende nieuwe vlammen ontstaan. Nu en dan wordt deze plek bezocht door lieden, die van Todjo naar Boenta gaan. Men maakt dan op het strand zijn eten gereed met stukken hout, die in de vlammen zijn aangestoken. Het op deze wijze gekookte eten kan geen kwaad, maar wee den mensch, die de aldus ontstoken

(1) Tijdschrift voor Indische Taal-, Land en Volkenkunde D. xxxv.

stukken hout naar zijn vaarttuig brengt! Hij moet voorzeker sterven! Het verhaal wil, dat om deze reden reeds verscheidenen gestorven zijn. (Men mag veronderstellen, dat het inademen van deze gassen zeker niet voordeelig is voor de gezondheid.)

Wanneer men op sommige plaatsen met een stokje in het met kiezel vermengde zand omwroet, borrelt er wit water uit op. Waarschijnlijk vindt men dus niet diep onder den grond kalklagen.

Nog een derde wonder heeft deze in de oogen der inlanders zoo geheimzinnige kaap. Daar waar het zeewater eene diepte van ongeveer één Meter heeft, ziet men op sommige plekken beweging. Het zijn zoetwater bronnen onder het zeewater. Indien men een' dunnen bamboe, welks geledingen zijn doorgestoken, door het zeewater in zulk eene wel steekt, kan men het zoetwater opzuigen. Wat de Alifoceren van deze plaats denken, ben ik nog niet te weten kunnen komen. „Daar wonen booze geesten,” was hun antwoord op mijne vraag. Nu ja, waar wonen die booze geesten *niet*, naar hunne gedachte?

In de buurt van Tandjong Api moet men, een eind het binnenland in, nog een vulkanisch meer hebben, dat vol visschen is. Eene zichtbare verbinding met de zee is er niet, waarschijnlijk wel eene onderaardsche.

De vulkanische gesteldheid van Centraal Celebes dient zeker nog nader onderzocht te worden. Waar ik ook de lieden ondervroeg, overal zeide men mij, dat noch in de rijkjes aan de Bocht van Tomini, noch in die aan de Bocht van Tomori, noch in die aan de Golf van Loewoe een krater te vinden is. Alleen op het eiland Binang Oenang (Oena-Oena) moet, gelijk ik boven reeds meldde, een kleine krater zijn. Het Meer van Poso wijst ook op eene vulkanische gesteldheid. Den 1sten October had hier

eene vrij sterke aardbeving plaats, en dat dit verschijnsel geene zeldzaamheid is, wordt daardoor bewezen, dat de Bareë-taal er een afzonderlijk woord voor heeft, n.l. *lindoegi*. Naar het verhaal moet de vlakke achter Mapane, waar vroeger heuvels waren, door eene aardbeving ontstaan zijn. Den naam, die „warm zijn” beteekent, heeft de plaats ontleend aan het riviertje, dat door die vlakte loopt, en waarvan het water steeds warm (lauw) is. Ik heb dit meermalen ervaren. Doch ik keer tot mijn verhaal terug.

Tandjong Api naar het Westen omzeilende, heeft men het landschap Rato vóór zich, behoorende tot het rijk van Todjo. Deze streek en die van Boenta (ten Oosten van Tandjong Api, en behoorende tot de Residentie Ternate) worden bewoond door de Ampana-Alifoeren. De eerste plaats aan het strand is Baïlo, een eind verder ligt Moloteng. In naam van den radja van Todjo houdt een oude man hier toezicht, die tevens waken moet voor eene van 's vorsten gemalinnen, die te Baïlo woont. Genoemde oude heer zat in verlegenheid. De radja van Todjo namelijk hield feest, want de „kapitan moeda” (kroonprins) van Togian zou huwen met eene Todjosche prinses. Nu is het de gewoonte, dat bij zulk een feest, dat 3 à 4 maanden duurt, allen uit het rijk opkomen. „Reeds velen zijn uit Baïlo en Moloteng naar den vorst gegaan,” vertelde de oude heer mij „maar ik wil niet gaan. Wat zou er dan van deze beide kampongs worden? Nu ben ik bang, dat de anderen mij bij den radja zwart zullen maken, en andere redenen opgeven, waarom ik niet ben gekomen. Ik heb hier een' grooten tuin aangelegd, en als de radja nu boos op mij is, zal hij dien tuin van mij afnemen.” De Chinees Ong Hi Bie, die den radja goed kent, beloofde over deze zaak te zullen spreken, en ik verzekerde den ouden heer, dat de Compania nooit zou toelaten, dat zoo iets gebeurde.

Te Baïlo zijnde, trachtte ik nog eene Alfoersche kampong in de bergen te bezoeken; maar werd hierin verhinderd, toen mij, na een eind geloopt te hebben, eene snelvlietende beek als de eenige weg werd aangewezen.

's Nachts zetten wij den zeiltocht voort en passeerden in den morgen Tandjong Kajoenjole. Voor de kampong Podi gekomen, ging de wind geheel liggen en besloot de Chinees met eene van de lekkе sloepen naar Todjo te roeien. Ik ging mede.

Onderweg had de Chinees veel te vertellen. „In het jaar 1887”, zeide hij „waren eenige lieden naar Podi gegaan, hadden daar twee koppen gesneld en waren toen gevlucht. De lieden van Podi wilden zich op die van Malabaoe wreken; want zij, die gesneld hadden, waren familie van de lieden van Malabaoe. Toen de inwoners van Malabaoe dit vernamen, gingen zij naar Taliboi, (1) om hulp te vragen aan den radja. De radja echter zeide: „Daar heb ik niets mede te maken. Vechten jelui maar, en over eene maand kom ik kijken, hoevelen er gevallen zijn.” Ik was toen juist te Taliboi, en omdat de radja niet wilde helpen, ging ik. Ik roeide dus met eenige koelies en drie tweeloopsgeweren naar Malabaoe. Om 1 uur in den middag kwam ik daar aan. Ziet mijnheer dat kleine bergje daar achter de kampong? Daar zou de vijand om heen trekken. Ik zond twee lieden op verkenning uit, en tegen den avond kwamen dezen hard aanloopen, schreeuwende: de vijand komt. Ik neem mijn geweer en geef de twee andere aan twee lieden, en zoo gaan wij er op af. En ja wel, toen wij dat bergje waren omgetrokken, kwam de vijand aan, maar nauwelijks hadden zij mij gezien, of ze liepen wat ze loopen konden weg. Toen

(1) Taliboi is de residentie van den radja van Todjo.

heb ik maar een hert geschoten", voegde de Chinees er grinnekende achter. "Den volgenden dag ging ik vrede maken, en ik kocht dien voor vier kajoe belatjoe's. (1) Voor vier kajoe belatjoe's wilden ze elkaar dood maken."

Nadat de rijke man, voor wien vier kajoe belatjoe's even groote waarde vertegenwoordigen als voor de Alifoeren een dubbeltje, over dit bespottelijke denkbeeld had uitgelachen, ging hij tot een volgend verhaal over.

"In het jaar 1884 was het een tijd vol soesah. Ik had Todjo in den besten welstand verlaten en kwam met mijnen schoener te Gorontalo. Daar hoorde ik, dat de pokken er heerschten. Ik ging naar Mooeton, ook daar pokken; toen naar Parigi, Mapane, overal pokken. Vervolgens naar Todjo; ook daar pokken. De ziekte heerschte daar slechts kort, maar weet u hoe dat kwam? Ik heb het zelf gezien, dat lieden van de smetstof der pokken op de kuiten van gezonden inentten. Zij stierven bij hoopen. Als er van een huisgezin een de pokken kreeg, vluchtten de anderen, den zieke aan zijn lot overlatende, en niet bedenkende, dat zij de ziekte reeds onder de leden hadden. Kreeg een van die gevluchten de pokken, dan vluchtten de anderen weer naar eene andere plaats, en zoo doende was het een "stinkende toestand" (*hal boesoek*) in Todjo."

Dergelijke verhalen verkortten mij den tijd in de sloep, die ons na twee uren rociens te Taliboi, de hoofdplaats van Todjo bracht.

De streek van Pantjoema, eene kampong dicht bij Taliboi gelegen, tot Kajoenjole wordt bewoond door de Tolarajo Alifoeren. Naar de verhalen, die ik omtrent hen vernam, hebben deze Alifoeren de eigenaardigheid,

---

(1) Een kajoe belatjoe is een stuk katoen van zeer inferieure kwaliteit en vertegenwoordigt hier eene waarde van f 2,50.

hunne tuinen niet te ompaggen; zij plaatsen alleenlijk enkele kenteekens om aan te duiden, waar hun tuin begint. Een vreemdeling, een die niet tot hunne kampong behoort, mag niet in die tuinen komen. Doet hij dit toch, dan wordt hij beboet. Deze boete bestond vroeger in: één karbouw, één geweer en één doelang (soort van aarden pot). Daar evenwel niemand die boete kan betalen, heeft men haar verlaagd tot: één pinangvrucht, één naald, en één haantjes-duit (*doi-manoe*). Zelfs de dieren eerbiedigen die kenteekenen der Tolalajo-Alifoeren. „Ik heb het gezien,” zeide mij de Chinees, „dat de padi rijp te veld stond, en dat niet één wild varken of hert er eenige verwoesting in aanbracht.” Naar hetgeen ik hier en daar vernam, schijnt dit waar te zijn; ik had echter geene gelegenheid deze eigenaardigheid ter plaatse te onderzoeken.

De binnenlanden van af Taliboi tot aan de rivier van Poso worden geheel bewoond door den grooten stam der Tolage-Alifoeren.

Gelijk de Heer van Hoëvell reeds opmerkte, is Todjo de naam van het rijk en bestaat er geene kampong van dien naam. Aan de rivier van Todjo ligt ter eener zijde de kampong Taliboi, en ter anderer zijde Kampong Bahroe. Het aantal inwoners van beide negeryen wordt op 400 zielen geschat. De radja is van Boegineesche afkomst, maar zijne moeder was eene Alifoersche. Trouwens in deze kampongs is geene nationaliteit meer te herkennen. Boegineezen, Gorontaleezen, Mongondoërs, Kajeliërs en Alifoeren, alles is er dooreen gemengd. Deze ongelijkssoortigheid is ook in het bestuur op te merken. De radja is, als gezegd is, van Boegineesche afkomst, de secretaris is een Gorontalees, de shahbandar een Mongondoër. Wanneer deze radja, die reeds oud is, sterft, kan er ook kwestie komen over de opvolging. Hij toch heeft geene

kinderen, maar wel drie broërs, die evenwel geen van drieën geschikt zijn voor de regeering. De eerste, die het ambt van kalim bekleedt, is een aartsdobbelaar en speler, de tweede is krankzinnig, en de derde is blind.

Te Todjo zijnde onderzocht ik eens of er niet eene legende bestaat ten opzichte van de Boegineesche regeering, die men hier aantreft. Een man verhaalde mij het volgende: „Naar het verhaal van de lieden hier wilden de Alifoeren één radja hebben om over hen allen te regeeren. Zes van hen, allen kloeke mannen uit verschillende negeryen, gingen daarom naar het land der Boegineezen, (1) en ieder van hen nam een pak foeja (2) mede als schatting. Bij den radja gekomen, vroeg deze: „Wat voor menschen zijn dat met die weinige kleeding (zij droegen de tijdako)?” Men antwoordde: „Dat zijn Alifoeren van boven.” In tegenwoordigheid van den vorst verschenen, vroeg deze: „Wat komt ge hier doen?” De Alifoeren antwoordden: „O vorst! wij brengen u onze schatting, en we komen vragen of ge ons een koning wilt geven.” „Dat is goed”, zei toen de vorst, „blijven jelui van nacht maar in mijn huis.” Al vorens de vorst een koning aan de Alifoeren gaf, wilde hij hen beproeven, wat voor lieden zij waren. Hij liet daarom heel fijne bladeren van den pisang op den vloer

(1) Hiermede is het landshap Boni bedoeld. De Heer van Hoëvell schreef: „In het begin der 18de eeuw zond de vorst van Boni aan Todjo een opperhoofd van vorstelijken bloede, van wien nu nog de regeerende vorst van Todjo afstamt.” Ook blijkt uit bedoeld stuk, dat sedert dien tijd Todjo schatplichtig bleef aan Boni. Eerst in 1860 werd bij contract bepaald, „dat de leenvorst en de hadat voor zich en hunne opvolgers ten eeuwigen dage afzagen van alle vermeende rechten op landen buiten de kusten van het rijk in de golf van Boni.” (Tijdschrift voor Indische Taal-, Land en Volkenkunde DL. xxxv.)

(2) Geklopte boomschors. Door Br. Kruijt werd ons daarvan gezonden, zoo fijn en zacht als vloecipapier, en van belangrijken omvang. *Red-*

neerleggen, en gelastte de Alifoeren daarop te slapen. Hij gaf hun tevens zes vrouwen. Den volgenden morgen liet hij de pisangbladeren onderzoeken: er was niet het minste scheurtje in, want de Alifoeren hadden zich niet durven verroeren. Toen sprak de vorst tot hen: „Ik zie, dat gij goede menschen zijt, ik zal jelui mijn' eigen zoon tot koning geven, maar gij moet hem zelve gaan halen. Hij is in Parigi en heeft een paardenvoet.” Verheugd keerden de Alifoeren terug, en haalden hunnen koning van Parigi af. Toen deze in het land aankwam, riep hij uit: „*Tjah, matodjo taoe sei*” (Ah, deze lieden zijn onbuigzaam). Van dien tijd af heette het land Todjo.

Wat van dit verhaal waar moge zijn, is niet uit te maken. Naar de thans bestaande verhouding tusschen Alifoeren en strandbewoners (overwegend Boegineesch), is het niet welaante nemen, dat de Alifoeren een' Boegineesgeroepen zouden hebben.

Eenige jaren geleden was de radja van Todjo zelf nog handelaar en de handel was de voornaamste bron van zijne inkomsten. Hij dwong echter de lieden hunne producten voor zeer lagen prijs te verkoopen, zoodat de Alifoeren dikwijls hunne damar en rotan verborgen, om die aan Ong Hi Bie te verkoopen, wanneer deze na den radja kwam. Dikwijls ook gingen zij geen boschproducten halen, daar het de moeite niet loonde. Aangezien hierdoor de handel zeer belemmerd werd, maakte Ong Hi Bie er een einde aan. Hij bracht den radja onder het oog, dat handelen geen werk was voor vorsten, dat hij dit nu maar geheel aan hem (Ong Hi Bie) moest overlaten, dan zou hij voor ieder pikol damar, dat hij uitvoerde, *f* 1,— belasting aan den radja betalen. De inlanders, die de damar aan den Chinees verkochten, zouden dan *f* 0,25 per pikol belasting betalen. Deze regeling is nog steeds in werking, en ze heeft dit voordeel, dat de radja de inlanders thans

aanspoort boschproducten te verzamelen, hetgeen zij nu ook gaarne doen, wetende er een' goeden prijs voor te zullen ontvangen.

Doch ik keer tot mijn reisverhaal terug. In de factorij van den Chinees aangekomen, zond ik eene boodschap naar den radja, dat ik hem 's avonds 9 uur een bezoek zou komen brengen. In het huis van den Chinees onderhield ik mij met verscheidene personen over het doel, waartoe ik te Poso kwam, en men noemde mij daar ook reeds algemeen „toewan pandita.”

Om 9 uur 's avonds begaf ik mij naar den radja. Vroeger beschreef ik het paleis van den vorst reeds als een groot vierkant huis in Boegineeschen stijl opgetrokken. Het inwendige is voor $\frac{2}{3}$ eene groote, holle zaal; voor $\frac{1}{3}$ zijn het de bijzondere vertrekken van den radja. Vóór het huis waren eenige dansmeiden (*padjonggê's*) hare kunsten aan het vertoonen, begeleid door het geting-tang-boem van een paar koperen borden en een' gong. Ik ging naar boven en kwam in de zoo juist beschreven groote zaal, die vol menschen was. Het vertrek werd verlicht door drie hanglampen. Stoelen van verschillend model, eene tafel en bank, en eenige schilderijen zijn de souvenirs, die de radja van zijn bezoek aan Gorontalo heeft medegebracht.

Doch, waar is toewan radja? Ah, daar staat hij nog juist spoedig een vuil wit baadje aan te trekken. Hij haast zich erg, en daarom gaat het niet vlug. Het is ook zeer onaangenaam voor eenen radja zoo plotseling uit zijnen opiumroes gewekt te worden bij het bericht, dat de toewan pandita gekomen is. Onder den troonhemel ligt nog zijne pijp, en het lampje, waaraan het bolletje opium wordt ontstoken, brandt nog. Kon het wel anders, dan dat hij slaapdronken en norsch in ons gezelschap kwam? (Ik liet

er hem den volgenden morgen opmerkzaam op maken, dat het voor een' man, die de adat kende, niet te pas kwam, mij in zulk een vuil costume te ontvangen, daar ik hem mijn bezoek had aangekondigd. Hij maakte toen vele verontschuldigingen, zeggende, dat hij het was vergeten!

Toewan radja had heel veel te vertellen van het feest, dat zij nu bezig waren te vieren. Drie maanden reeds had dit feest geduurd, en men zou het nog eene maand volhouden. Zulk een huwelijksfeest bestaat hierin, dat men iederen avond in het huis van den feestgever komt, en daar dan den ganschen nacht gaat zitten dobbelen. Alleen den laatsten dag van het feest geeft de gastheer eene smulpartij.

Terwijl ik met den radja zat te praten, keek ik eens rond naar de partijen, die aan het dobbelen waren. Men was geheel verdiept in het berekenen der kansen, zoodat ik de hinderlijke nieuwsgierigheid, waarmede anders een vreemdeling bekeken wordt, vrijliep. Ik weet niet, hoe de inlanders in andere deelen van den Archipel dobbelen. Hier ging het aldus toe: Men heeft een massief looden kubusje, dat geheel sluit in een bakje, aan ééne zijde open. Aan het bovenvlak van het kubusje is één kant roodgekleurd, de drie andere zijden zijn wit. De kashouder zet nu het kubusje in zijn bakje in het midden van den spelenden kring, zoodanig, dat als hij het bakje oplicht, het kubusje met het geteekende vlak boven ligt. Nu legt men aan de vier zijden van het bakje geld op den grond. Een oogenblik van spanning volgt, als de kashouder het bakje oplicht. De lieden, die hebben ingelegd aan de zijde, waar de roode streep is, hebben gewonnen en krijgen het driedubbele van den inzet. Die aan de drie andere zijden hebben ingelegd, verliezen hun geld. Men kan de kans van winnen vermeerderen door een reepje

papier op zijn geld te leggen, met aanwijzing van een van de vier hoeken, die men bedoelt. Valt de roode streep vóór hun geld, dan krijgen zij tweemaal den inzet als winst. Valt de streep aan de zijde, die met den anderen kant, waar voor hun geld ligt, den aangeduiden hoek maakt, dan mogen zij den inzet terugnemen zonder verlies of winst. Wat in de kas blijft is voor $\frac{2}{3}$ voor den kashouder, voor $\frac{1}{3}$ voor den feestgever, in dit geval den radja.

Gaarne zou ik de gelaatsuitdrukking van enkelen willen beschrijven, doch ik durf er mij niet aan wagen. Ieder kan zich wel voorstellen, welke gevoelens zulk spelen in de harten der liefhebbers moet opwekken.

Daar het mij spoedig bleek, dat de radja niet in den toestand verkeerde om een fatsoenlijk gesprek te voeren, bleef ik niet lang, en keerde weldra naar de woning van den Chinees terug.

Den volgenden morgen kwam de radja mij in een laken costuum een tegenbezoek brengen. Ik was toen evenwel niet thuis, daar ik reeds vroeg op weg was gegaan om eenige Alfoersche kampongs in het binnenland te zien. Wel heb ik die kampongs niet bereikt, daar zij verder lagen, dan men mij had gezegd; maar in ben toch vijf paal het binnenland in geweest.

Het landschap Todjo is zeer bergachtig, even als alle landschappen in de Bocht. Het heeft geen noemenswaardige strook laagland aan de kust; maar de hoofdkampong is gebouwd aan de monding van de rivier van Todjo, welke rivier in een vrij breed dal stroomt. Slechts weinige verhevenheden zijn daarin te vinden, zoodat ik gedurende mijnen tocht geene noemenswaardige hoogte heb bestegen. De natuur is hier zeer landelijk en aangenaam voor het oog. Men doorwandelt tal van kleine boschjes kasuarinen,

die den indruk geven als loopt men in een bosch van pijnboomen. In het Pososche treft men kasuarinen niet aan, aangezien de bodem daar te kleiachtig is, en kasuarinen een' zandgrond vereischen.

Aangezien de snelstroomende, maar niet breede noch diepe rivier van Todjo in verscheidene bochten loopt en de weg meer recht op het doel (de bovenlanden) afgaat, heeft men het water eenige malen te doorwaden, zeker niet aangenaam voor de voeten, die niet gewend zijn op kiezelsteentjes te loopen, en tevens de kracht van den stroom te weerstaan.

Het middaguur was reeds verstreken, toen ik te huis kwam. Na het avondeten embarkeerde ik weder, om van hier recht door te gaan naar Mapane. Door ongunstigen wind arriveerden wij pas 7 September aldaar, en den daarop volgenden morgen begaf ik mij in eene sloep van den schoener naar Poso.

Poso, October 1892.